

Andekuse kontseptsioonid ja mudelid

Viire Sepp

Teooriatel erinevad metodoloogilised alused

Feldhusen & Jarvan, 2002

- Psühhomeetrilised
- Sotsiaalsed väärtused
- Hariduslikud suundumused
- Erivõimed
- Mitmedimensioonilised

Andekuse kontseptsioonid

Kaufmann & Sternberg, 2008

4 peavoolu:

- Üldise vaimse võimekuse võrdsustamine andekusega
- Valdkonna-spetsiifilised mudelid — andekas võib olla erineval moel
- Süsteemsed mudelid — ühendavad üldise ja spetsiifilise ning lisavad teisi olulisi komponente
- Arengulised mudelid — vaatlevad andekust arengu kontekstis, hõlmavad ka väliseid (keskkonna-) faktoreid

I: mudelid, mis põhinevad üldisel vaimsel võimekusel

- **Francis Galton**
geniaalsus - sünnipärased kõrged võimed (1869)
- **Charles Spearman**
g-faktor, mentaalne energia (1904, 1927)
- **Alfred Binet ja Theodore Simon**
kognitiivsete võimete skaala, et identifitseerida eriõpet vajavaid lapsi (1905)
- **Lewis Terman**
Stanford-Binet' test, andekus=IQ, IQ-I põhinev klassifikatsioon, longituuduuring (algas 1921, 1500 12-25aastast, IQ>132)
- **Järgijaid ka tänapäeval**
IQ aluseks andekate programmidesse kaasamisel

II: valdkonna-spetsiifilised mudelid

- **Louis Thurstone**

7 primaarset vaimset võimet, mis on statistiliselt sõltumatud: teksti mõistmine, verbaalne voolavus, arvutamine, tunnetuslik kiirus, ruumiline kujutlusvõime, induktiivne arutlemine, mälu (1938)

- **Cattell & Horn**

intelligentsuse kaks vormi: voolav- seotud mõtlemisoperatsioonidega ja protsessidega, mis ajas halvenevad ja kristalliseerunud-teadmised ja oskused, mis ajas suurenevad (1963,1968)

- **Carroll**

kolme kihi teooria: I kihis spetsiifilised oskused; II kihis laiemad võimed (voolav ja krist.int., mälu ja õppimine, ruumiline kujutlusvõime, kognitiivne kiirus), III-g (1993)

- **Howard Gardner**

multiintelligentsuse teooria (1983)

III: Süsteemsed mudelid

- **Joseph Renzulli**
“kolme ringi mudel”. Kõrged võimed, loovus ja pühendumine.
kooliandekus ja loov-produktiivne andekus (1978)
- **Robert Sternberg**
andekus kui elutarkuse, intelligentsuse ja loovuse süntees,
praktiline, analüütiline ja loov komponent, edukas intelligentsus – oskus ara
tunda ja kasutada oma tugevusi ning kompenseerida nõrkusi kohanemiseks
tegeliku keskkonnaga (2003,2005)

IV: arengulised mudelid

- **Franz Mönks**

mitmefaktoriline mudel, lisas Renzulli mudelile keskkonnafaktorid: kodu, kool, kaaslased (1992)

- **François Gagné**

andekuse ja talendi diferentseeritud mudel, eristab andekuse ja talendi mõisteid: kaasasündinud võimed transformeeruvad arenguprotsessis talendiks (1985)

- **Abraham Tannenbaum**

“meritähe mudel”: 5 faktorit, mis mõjutavad eelduste kujunemist talendiks: kõrge intelligentsus, erivõimed, mittekognitiivsed faktorid, keskkond, õnn (1986)

- **David Feldman** 7 arengudimensiooni: kognitiivsed protsessid, perekondlikud aspektid, haridus ja ettevalmistus, valdkonna karakteristikud, sotsiaalne/kultuuriline kontekst, mõjutavad sündmused ((1992, 2000)

- **John Feldhusen** rõhutas haridusasutuse/õpetaja stimuleerivat rolli intellektuaalses, füüsilises ja emotsionaalses arengus, 12-16 eluaastal saavad oluliseks ka personaalsed faktorid: seesmine kontrolli lookus, motivatsioon, enesetõhusus, eesmärgid (1998)

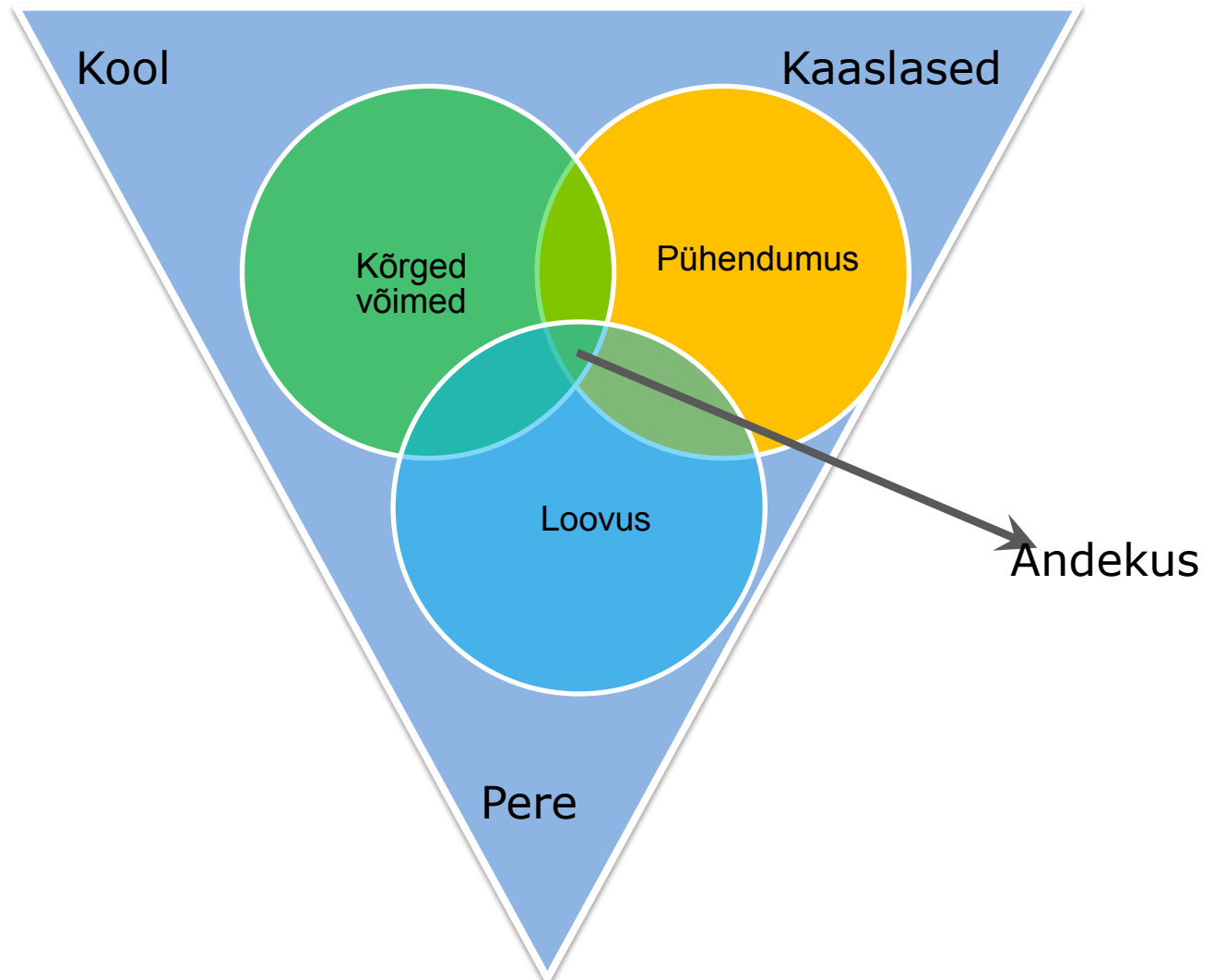
IV: Arengulised mudelid (2)

- **Müncheni dünaamiline mudel (Heller & Hany)**
dünaamiline mudel, kus andekuse faktorite, keskkonnafaktorite (pere-ja klassi kliima, kriitilised elusündmused) ja isiksuseomaduste (stressitaluvus, motivatsioon, töö-ja õpistrateegiad, eksamiärevus, veendumused) väljundiks on jõudlus erinevates sooritusvaldkondades (1986)
- **Aktiotoopiline mudel (Ziegler)**
andekus pole isiksuse omadus, andekus sisaldab ulatuslikku tegevuste repertuaari ja järjest suurenevat silmapaistvat valdkonnategevuste esitamist. Tegevuse repertuaar sisaldab endas kõiki tegevusi, mida inimene on võimeline sooritama. Valdkonnategevused võivad olla talendikad, andekad või suurepärased (excellent) sõltuvalt sellest, kuidas inimene suudab end eesmärgistada ja teadlikult tegevusele suunata ning kohandada pidevalt muutuva keskkonnaga (2005)

Renzulli-Mönksi mudel

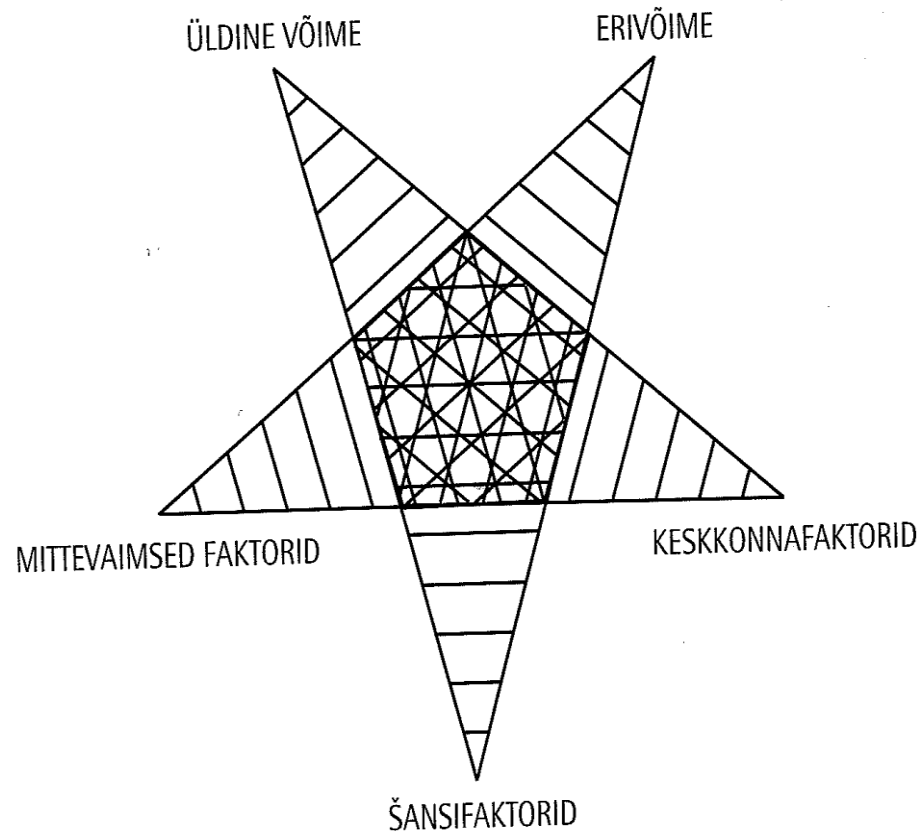
1979, 1995

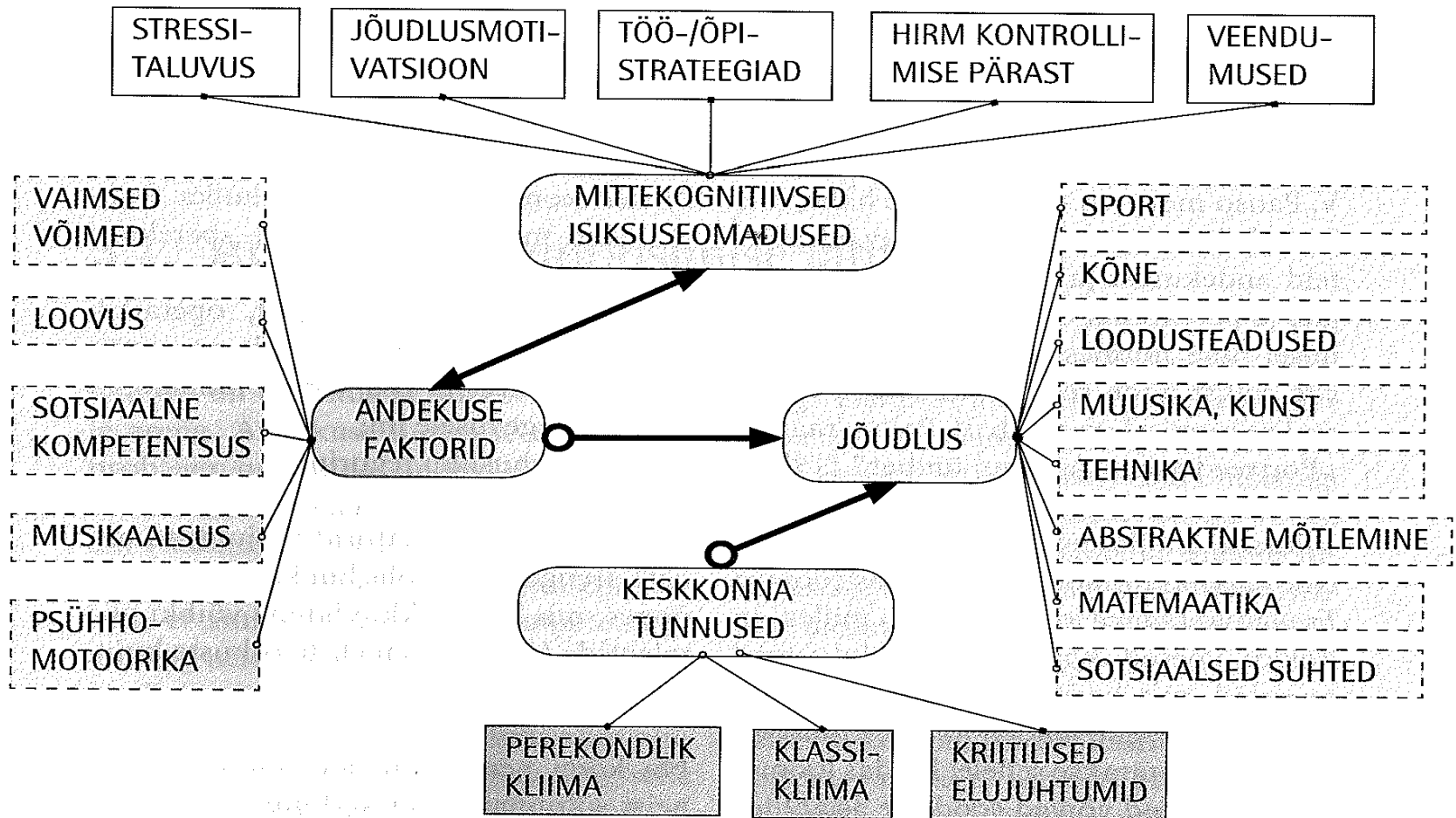
Tannenbaumi "meritähed" mudel

1983

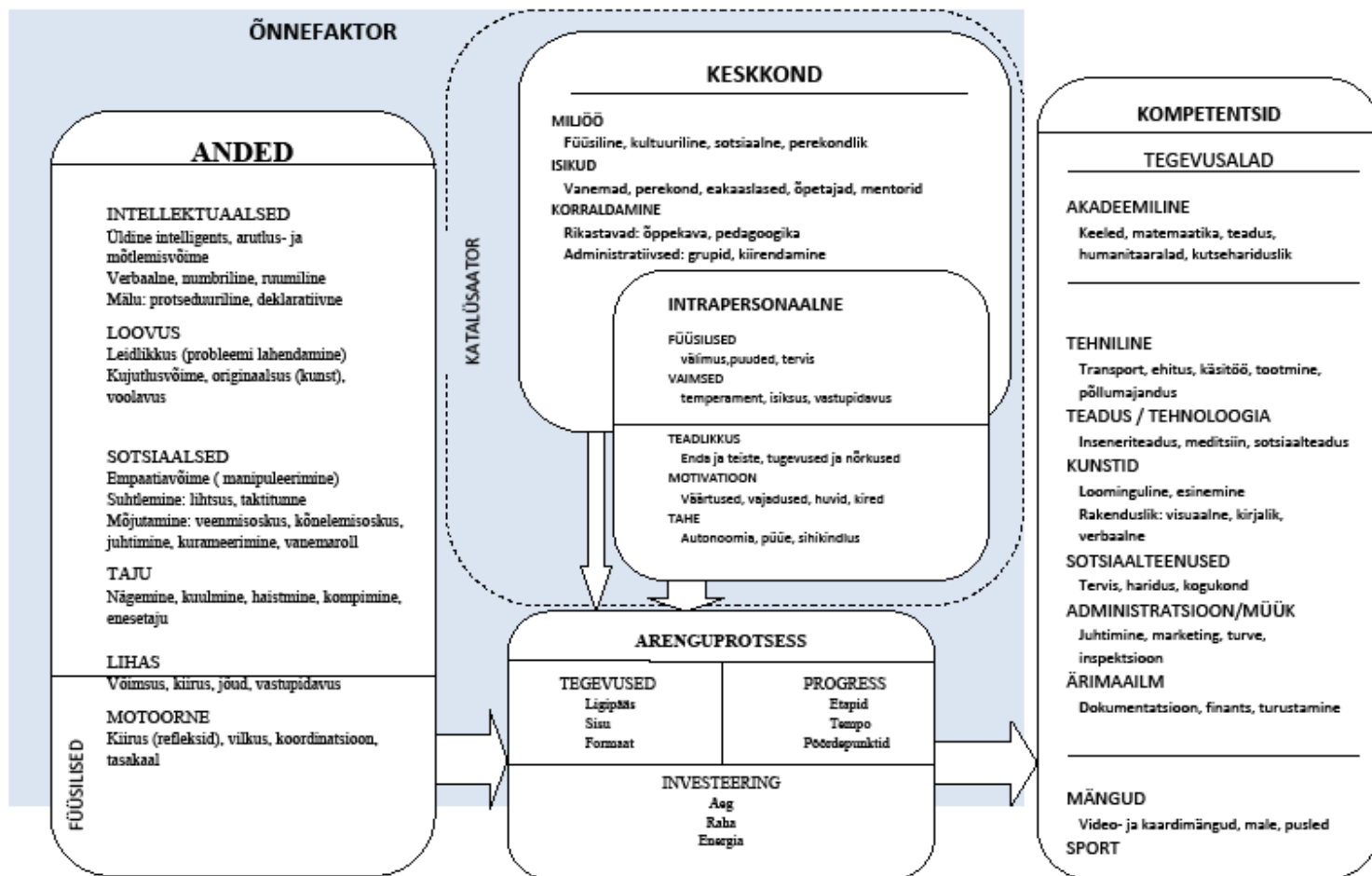

Heller-Hany e Müncheni mudel

1986

F. Gagné andekuse ja talendi diferentseeritud mudel (1985) 2008

Joonis 1. Gagné andekuse ja talendi DMGT mudel (Gagné, 2009)

Loe lisaks:

Unt, I. (2005). Andekas laps. Koolibri

Sepp, V. (2010). Andekusest ja andekatest lastest. Atlex

Intelligentsuse psühholoogia (toimet. Mõttus, Allik, Realo), TÜ kirjastus, 2011